

דבר העורך

זה מקרוב הלך לעולמו אחד מגדולי המשוררים העבריים, זוכה פרס ישראל, נתן זך. זך לא היה איש מדיניות חברתית, ולא עסק בביטחון סוציאלי. יחד עם זאת, הוא בהחלט היה פורץ דרך, מורד ואדם שלא חשש להביע את דעתו – הביקורתית לא פעם – הן בענייני שירה וספרות והן בענייני חברה ופוליטיקה. זך היה גם איש אקדמיה; הוא לימד כפרופסור באוניברסיטת חיפה, ותחום המחקר והכתיבה המדעית לא היה זר לו. לכן סברתי שיהיה זה נכון לציין את זכרו של משורר ענק זה ולפתוח את דבריי בשירו הידוע והמפורסם (בזכות הביצוע הנהדר של מתי כספי):

איך זה שכוכב אחד
לבד מעז. איך הוא מעז, למען השם.
כוכב אחד לבד.
אני לא הייתי
מעז. ואני, בעצם,
לא לבד.

אין בכוונתי לנתח שיר נהדר זה, שכן אינני מומחה בשירה או בספרות ולא בשפה העברית. אולם עליי להודות ששיר זה עורר אצלי לא פעם הרהורים אודות משמעותו וכוונתו, והוא חזר ועלה במחשבותיי, כשניגשתי לכתוב את הדברים לקראת יציאתו לאור של גיליון זה. הסיבה לכך היא שבמובנים רבים כל אחת ואחד מהחוקרים ומהמחברים שתרגמו לו את מאמריהם הוא, לעניות דעתי, בבחינת אותו "כוכב אחד": חוקרים ומלומדים, אשר מעזים לשאול, מעזים להטיל ספק, מעזים לחקור ולבחון את הלא ידוע. כל אחת ואחד מהם עושים זאת באומץ: אין זה פשוט לקרוא תיגר על המדיניות החברתית בעידן של משבר כלכלי-בריאותי, עידן שבו אין האקדמיה והמחקר זוכים לכבוד או להערכה בקרב מעצבי המדיניות. ועל כן יש בשירו של נתן זך משהו מעצים, מעודד ומעניק השראה וכוח, המצוי לתחושתי בכל אחד מהמחקרים והמאמרים המפורסמים בגיליון זה. יהי זכרו של המשורר נתן זך ברוך.

ולענייננו: הגיליון נפתח במאמר דעה פרי עטו של צוות רב מקצועי מהמרכז הגריאטרי **שוהם** בפרדס חנה – דורון מרימס, רינת כהן, תמי פקר-פורת וטניה בוגולבסקי. אמנם אנו מצויים כבר בימים שבהם יצא מסע החיסון לדרכו, וסופה של המגפה נראה לעין, אבל התובנות והלקחים מהשנה האחרונה חשובים, רלוונטיים וחיוניים לעתיד. לכן חשוב שקולות משפיעים, שייתכן שלא נשמעו דיים בחודשים האחרונים, יקבלו במה ציבורית,

ויאפשרו המשך שיח ודיון בנושא. ולעצם המאמר, מחבריו מגששים אחר האיזון העדין בין זכויות הדיירים, החולים ובני משפחותיהם לבין זכויות הצוות המטפל במרכז גריאטרי, כשהם מבקשים להביא לידי ביטוי את נקודת מבטם של אלה האחרונים, מתוך תחושה שבחודשים אחרונים היא נדחקה לקרן זוית. בדומה למאמרי דעה אחרים, יש לקוות שתכניו יוכלו לשמש נקודת פתיחה להמשך דיון בנושא.

וכשעוברים לחלקו המדעי של הגיליון, פוגשים את מאמרו של רוני סטריאר, **פרקטיקה קהילתית ביקורתית מודעת-עוני: מסגרת מושגית**. הרקע לכתיבתו הוא שלושה תהליכים מקבילים: תהליך הרחבת ממדי האי-שוויון הכלכלי המעמיק את הפערים החברתיים בין קהילות עניות לעשירות; תהליך מתמשך של הדחקה והתעלמות מבעיית העוני בסדר היום המקצועי של עבודה סוציאלית; תהליך שחיקת מעמדה והתפתחותה התיאורטית, המתודולוגית והציבורית של העבודה הסוציאלית הקהילתית בהשוואה לתחומי עשייה אחרים בעבודה סוציאלית. התהליך האחרון הוא חלק מתהליך נרחב יותר של התרחקות הדרגתית של המקצוע מתחום המאקרו-פרקטיקה. לנוכח תהליכים אלה הולכות ומתגבשות פרקטיקות מודעות-עוני בעבודה סוציאלית. יתרה מזאת, בשנים האחרונות, חוקרים ואנשי מקצוע משירותי הרווחה הציבוריים משקיעים מאמצים רבים בפיתוח ידע, ערכים ומיומנויות המקדמים עבודה סוציאלית מודעת-עוני. סטריאר תורם לתהליך חשוב זה מסגרת מושגית של פרקטיקה מודעת-עוני ברמה הקהילתית, ואף כולל בה סקירה של הספרות המקצועית הרלוונטית ואת עקרונות הפעולה בתחום.

בהמשך למאמרו של סטריאר, העוסק בהיבטים מושגיים של פרקטיקה קהילתית, מאמרו של לימור גדות ונוגה פיטובסקי, **בין "משהו קצת מומצא" ל"תפקיד בשיא ההתפתחות" – עבודה סוציאלית תעסוקתית בגלגולה המחודש**, עוסק בפרקטיקה חשובה אחרת של מקצוע העבודה סוציאלית: עבודה סוציאלית תעסוקתית. דרך המאמר אנו למדים איך בעבר התמקדה העבודה הסוציאלית התעסוקתית בשני צירים מרכזיים – עבודה שיקומית עם אוכלוסיות עם מוגבלות ועבודה סוציאלית תעסוקתית במקומות עבודה – עבודה מזניחה אוכלוסיות החיות בעוני ובאבטלה. אולם, כפי שמתואר במאמר, נוכח שינויים כלכליים, חברתיים ומדיניים השתנתה בשנים האחרונות מהות תפקידם של העובדים הסוציאליים התעסוקתיים, והם החלו לעסוק בשילובן של אוכלוסיות אלה בעולם העבודה, כאמצעי לשיפור מצבן. לאור מציאות משתנה זו בחן מחקרן של הכותבות איך עובדים סוציאליים תעסוקתיים תופסים את תפקידם המתחדש ואת תחומי עיסוקם, תוך ניסיון להבין מהי הפרקטיקה המקצועית המאפיינת את עבודתם. במסגרת זו ערכו החוקרות ראיונות עומק עם 17 עובדים סוציאליים בישראל, המועסקים בתוכניות תעסוקה של משרד הרווחה וארגוני חברה אזרחית. ניתוח הראיונות העלה שלמרות ההבדלים בין הארגונים המעסיקים אותם, ניתן לאפיין אצל עובדים סוציאליים תעסוקתיים מהלכי התערבות וכלי התערבות משותפים. בה בעת נמצא שתחום התערבות זה מצוי עדיין בתהליכי גיבוש ואינו נשען על בסיס תיאורטי מובחן. הוא משלב התערבויות ברמה פרטנית, קבוצתית וקהילתית, אך מזניח התערבות ברמה המדינית. על כן מצביעות עורכות המחקר על הצורך בהכשרה

אקדמית ומעשית בתחום ההתערבות של עבודה סוציאלית תעסוקתית עם אוכלוסיות החיות בעוני ואבטלה.

בעוד שני המאמרים הראשונים עוסקים בפרקטיקות מקצועיות שונות של העבודה הסוציאלית, המאמר השלישי, מאת מיכל קורא, **הרעה במצבו הכספי של המוסד לביטוח לאומי והשלכותיה על ערעור הזכויות הסוציאליות: ביטוח אבטלה כמקרה בוחן**, עוסק בשאלת מדיניות חברתית ברמת המאקרו: מה ההשלכות של הרעת המצב הכספי של המוסד לביטוח לאומי על הזכויות הסוציאליות בישראל. חשיבותו של הנושא התגלתה לאחר שבשנים האחרונות התפרסמו מספר דוחות המצביעים על הרעה במצב הכספי של תוכניות הביטוח במוסד לביטוח לאומי. הדוחות מתריעים על התפתחות של גירעון אקטוארי, שאם לא יטופל, צפוי לחסל את קרן העתודות של המוסד. התפתחות אחרת, ולא לטובה, היא שינוי בהרכב מקורות המימון של המוסד, השוחק את המקורות הייעודיים והמעמיק את התלות בהעברות מתקציב המדינה. השאלה שמאמר זה בוחן היא אם התפתחויות אלה משפיעות על הזכויות של הציבור המבוטח. כפי שמתואר במאמר, ממצאי המחקר מראים שבשונה מחברת ביטוח פרטית, שבה חיסול הקרן צפוי להביא לפשיטת רגל ולא יכולת לעמוד בהתחייבויות, לא חדלה המדינה לשלם קצבאות ביטוח אבטלה, גם כשהתרוקנה הקרן. יחד עם זאת, למצבה הכספי של התוכנית הביטוחית עדיין הייתה השפעה של ממש על התפתחות חקיקת הזכויות. באופן קונקרטי יותר נמצא שערעור המצב הפיננסי של התוכנית הביטוחית קשור לשורה של קיצוצים שתכופותם וחומרתם הלכו והתגברו, ככל שהורע מצבה הפיננסי.

ובמעבר חד מרמת פרקטיקות ההתערבות מזה ומרמת מדיניות המאקרו מזה, במאמרן **על הקו ובין שני בתים: משפחות ישראליות בניסועין** בחרו ליאת שפר ושרי אהרוני להתעמק ולהתמקד בסוגיה חברתית קונקרטי אך אקטואלית ורלוונטית: "ניסועין". ניסועין או בכינויים העממי "רילוקיישן יחיד" הם דפוס משפחתי חדש בחברה הישראלית, מקרה קצה החושף את המתח השורר בין תפיסות משפחתיות מסורתיות לערכים ולזהות ניאוליברליים בעולם גלובלי. כפי שמחברות המאמר מתארות, משפחות ישראליות בניסועין שקופות מבחינת הרשויות, ויש פער גדול בין התרחבות התופעה של העסקת יחידים ללא משפחתם מחוץ לגבולות המדינה לבין ההתייחסות הקלושה אליה ולצרכים המשתנים של משפחות אלה מצד רשויות המדינה.

מאמר זה מבקש אפוא להאיר את תופעת הניסועין, להעמיק את הידע, להעשיר את הנתונים ולסייע בגיבוש מדיניות והסדרים שייטיבו עם משפחות אלה. המאמר המבוסס על ראיונות עומק ועל ריאיון קבוצתי עם גברים ונשים בניסועין מציג את האופן שבו משפחות אלה מנהלות משא ומתן עם המבנים החברתיים הנוהגים, מפרקות את התבנית המשפחתית המסורתית ומייצרות דפוס משפחתי אחר. עוד הוא מציג את השפעת הניסועין על שביעות רצונם של בני הזוג מיחסייהם וכן את האסטרטגיות שהם מגייסים כאמצעי התמודדות עם האתגרים שמציב הסדר זה. המחקר העלה שאצל יחידים ממעמד הביניים

בישראל ניסועין הם פתרון לשמירת המעמד החברתי-הכלכלי המשפחתי או לשיפורו ואמצעי למימוש שאיפות קרייריסטיות ואישיות. ממצא אחר הצביע על שני רבדים מקבילים בנרטיבים של בני זוג בניסועין: רובד גלוי המתייחס אל הסדר הניסועין כאל מסגרת המאפשרת לגבר להגשים את עצמו באמצעות כינון זהותו כאזרח גלובלי וכגבר מפרנס, כשבת הזוג נושאת ברצון את תפקיד "האישה המפרגנת"; רובד סמוי החושף את הקשיים הטמונים בניהול זוגיות ומשפחה ממרחק גיאוגרפי, ובהם תחושת בדידות אישית וחברתית.

חותם את הגיליון תרגום מאמר שפורסם בחו"ל, "תחושת בטן": הפרעות אכילה בקרב צעירות יוצאות אתיופיה בישראל והתסמין בראי התרבות, פרי עטן של רינת גרונדמן שם טוב, עינת צוברי, נועה לוי הכט, ויעל לצר. במאמרן הרחיבו הכותבות את ההמשגה של הפרעות אכילה בראייה תרבותית. המאמר עוסק בסוגיה חברתית מהותית שטרם זכתה לתשומת הלב הראויה לה בחזית המדיניות החברתית בישראל: בעשורים האחרונים נצפית עלייה בשכיחות הפרעות אכילה בקרב אוכלוסיות שאינן מערביות. עם זאת, עדויות מהספרות המדעית מצביעות על הבדלים בצורות הביטוי של הפרעות אלה ובתפיסתן בקרב קבוצות תרבותיות שונות. במאמר זה התמקדו החוקרות בהפרעות אכילה כצורת ביטוי אפשרית של מצוקה נפשית בקרב צעירות ממוצא אתיופי בישראל. המאמר בוחן את הנסיבות ואת ההיבטים החברתיים-התרבותיים הייחודיים, כגון תהליך ההגירה, ההשתלבות בחברה הישראלית, שאלות זהות וחוויות טראומה, המובילים לפנייה, לאבחון ולטיפול. עוד נידונים אתגרים הנובעים מהבדלי תפיסה תרבותיים בנוגע למצבי בריאות וחולי גופני ונפשי ובפרט בנוגע להפרעות אכילה; בהקשר זה מציג המחקר שני תיאורי מקרה. לבסוף, לאור התובנה שלא נכון לבחון ולאבחן פניות מרקע תרבותי שונה דרך עיניים מערביות בלבד, החוקרות מציעות מודל אבחנתי-טיפולי רגיש תרבות, המתייחס לתרבות המוצא, לתהליך ההגירה ולמפגש בין התרבויות.

גם מאמר זה מדגיש את מורכבותה של ההתמודדות עם תופעות חברתיות, ובמקרה זה התופעה של הפרעת האכילה. כפי שעולה מהמחקר, לא ניתן לעצב מדיניות או להבין חברתית את התופעה, בלי לרדת לעומק ההקשר התרבותי שלה. ובמקרה הנדון, לא ניתן להבין את הפרעות האכילה של צעירות ממוצא אתיופי בישראל, בלי להבין את עובדת היותן לא רק נשים, אלא נשים בקבוצת מיעוט תרבותית ואתנית בחברה הישראלית, החשופה להצטברות של דעות קדומות, לא רק על רקע צבע עורן או נשיותן, אלא גם על רקע תרבותן הייחודית.

קריאה של גיליון זה, על כל מאמריו ומחקריו המגוונים, מחזירה אותי לשירתו של נתן זך. היצירתיות, המקוריות והסקרנות הנשקפות מכל אחד מהמאמרים שתוארו לעיל לא היו מתהוות ללא אותה העזה של "כוכב אחד" או, במקרה שלנו, של כוכבים אחדים. ובימים מורכבים אלה, של משבר כלכלי ובריאותי המשולב במשבר מנהיגותי, יש בקריאת דבריהם של כוכבים אמיצים אלה משהו מנחם, מחזק ונותן תקווה לעתיד טוב יותר.

דבר העורך | 9

כמו תמיד, לפני סיום, עלי לשוב ולהודות לכלל המחברות והמחברים שתרמו לגיליון זה, לכל השופטות והשופטים שהקדישו מזמנם וקראו בעיון את המאמרים, לכל חברות וחברי מערכת כתב העת, לרכזת המערכת, מיה עורב-הטל, לעורכת הלשון, חוה רימון, ולעורך הגרפי, מרדכי פרנקל, על המשך עבודתם המסורה במהלך תקופה מאתגרת זו של משבר הקורונה.

פרופ' ישראל (איסי) דורון

עורך ראשי

